

Første Bind.

Indledende Ord.

Almindelig Deel.

Beliggenhed og Størrelse	S	3 - 4
Grændser	-	4 - 6
Naturlig Beskaffenhed	-	6 - 16
Befolkningen og dens Erhverv	-	17 - 37
Forfatning og Forvaltning	-	37 - 85
Anhang. Om Bygningerne i Hertugdømmet Slesvig	-	86 - 83

Speciel Deel.

Haderslev Amt	S	1 - 96
Løgumkloster Amt	-	97 - 115
Tønder Amt	-	116 - 202
Bredsted Amt	-	203 - 219
Husum Amt	-	220 - 248
Nordstrand	-	248 - 252
Landskabet Pelvorm.	-	252 - 259
Landskabet Eidersted	-	259 - 324

Andet Bind.

Speciel Deel.

Aabenraa Amt	S.	325 - 364
Sønderborg og Nordborg Amter	-	365 - 420
Staden Flensborg	-	421 - 456
Flensborg Amt	-	457 - 504
Gottorf Amt	-	505 - 586
Om Danevirke	-	587 - 592
Hütten Amt	-	593 - 623
De adelige Godser	-	629 - 664
Femern Amt	-	665 - 678

Supplement og Rettelser.

Sted-Register.

Fortegnelse over de skildrende Bilag.

Idet jeg for noget over et Aar siden sluttede Udgivelsen af den statistisk-topographiske Beskrivelse af Kongeriget Danmark, anmeldte jeg, at der i Fortsættelse af denne vilde under min Ledelse og Medvirkning udkomme en statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig, i det Væsentlige affattet efter samme Plan som Beskrivelsen af Kongeriget, og det saaledes, at saavel denne som hiin vilde være at betragte som Dele af statistisk-topographisk Beskrivelse af Danmark.

Naar jeg nu herved forelægger 1ste Hefte af Beskrivelsen af Slesvig, indeholdende Beskrivelsen af Haderslev Amt med Kjøbstaden Haderslev og de adelige Godser Gram og Nybøl, skal jeg med Hensyn til Udgivelsesmaaden tillade mig her at gjøre nogle foreløbige Bemærkninger, forbeholdende mig ved Slutningen af Skriftet at give en almindeligere Udsigt over dettes Plan, ligesom og da at nævne de Mænd, som alt nu yde eller senere maatte yde mig deres Assistance ved Udgivelsen.

Det første Hefte omfatter kun et enkelt Overøvrighedsdistrict og er derved bleven mindre i Omfang end de for Kongeriget udgivne Hefter. Jeg har i flere Henseender fundet det hensigtsmæssigt for Slesvigs Vedkommende at lade Inddelingen i Hefter slutte sig til den

administrative Deling af Landet. At den Tid, der for mig er til fri Raadighed, er bleven mere og mere indskrænket, har ogsaa været en væsentlig Grund til at foranstalte Udgivelsen i mindre Dele, at ikke det Foregaaende altfor ofte skal komme til at vente paa det Efterfølgende, som af Mangel paa den fornødne Tid ikke vilde kunne fremmes. Beskrivelsens specielle Deel vil saaledes udkomme i 7 Hefter (Staden Flensborg og Flensborg Amt sammenfattes i eet Hefte, ligesaa de adelige Godsdistricter i det sydostlige Slesvig og Femerns Amt i eet); den almindelige Deel vil blive givet i eet Hefte og Stedregister samt Supplement i eet. Hefternes Omfang vil være mellem 5 og 10 Ark, Subscriptionsprisen 3 Mk. pr. Hefte.

Det vil af det Foranførte sees, at Inddelingen efter Overøvrighedsdistricter vil blive fulgt i Beskrivelsen; ved Siden af denne vil Jurisdictionsinddelingen samt Sogneinddelingen blive lagt til Grund. Medens for Kongerigets Beskrivelse Generalstabens Dislocationstabeller vare et vigtigt Materiale, navnlig med Hensyn til Bestemmelsen om hvilke enkelte Gaarde og Steder, der, foruden Landsbyer og Hovedgaarde, i hvert Sogn vilde være at nævne, saaledes vil her Stabens større Kort over Slesvigs Fastland og Als i sidstnævnte Henseende blive benyttet som Rettesnor; Stednavne, som findes paa Kortet, ville kun af særlige Grunde blive udeladte; enkeltviis vil derimod findes Tilføininger. Med Hensyn til Stednavnenes Skrivemaade vil det nævnte Kort ogsaa i Regelen blive fulgt; hvor Udgiveren imidlertid ikke har troet at kunne følge Staben i dens

Tilbagevenden til ældre Navne, vil Kortets Stedbenævnelse blive anført i Parenthes og i sin Tid blive optaget paa Stedregistret.

Ligesom ved Beskrivelsen af Kongeriget haves ogsaa her fornemlig for Øie at give en Haandbog i statistisk-topographisk Retning: naar dette her udtrykkelig fremhæves, da er det for at det maatte blive ret tydeligt, hvorfor der ved de enkelte Sogne gjentages Oplysninger, som lettere vilde kunne have været givne i den almindelige Deel og vel endogsaa der ville forekomme. Af Forkortninger ville her benyttes omtrent de samme som tidligere, G. for Gaard, H. for Huus, F.M. for fredet Mindesmærke; de af Amtsforvalterne opgivne Delinger af Gaardene ville blive udtrykt i Brøktal, $\frac{1}{2}$ G. etc: en Halvgaard o.f.f.; Kirkernes A stand fra de nærmeste Kjøbstæder er angiven efter den lige Linie. Naar Tønder Land nævnes uden nærmere Angivelse af Størrelse, da er det Tønder á 260 Kvadrat Roder, der omtrent svare til de kongerigske Tønder Land.

Ogsaa til denne Deel af Danmarks Beskrivelse vil udkomme skildrende Bilag, dog kan Udgivelsen af disse med Hensyn til de fornødne Forarbejder først tage sin Begyndelse i næste Aar.

Det har været nævnt som en Mangel ved Beskrivelsen af Kongeriget, at der til samme ikke var meddeelt noget Personalregister, ogsaa har det været mit Ønske at kunne afhjælpe denne Mangel, idet jeg derhos har havt for Øie at kunne gjøre dette paa en Maade, der kunde give dette Register nogen større Betydning i Henseende til Fædrelandets Personalhistorie. Særdeles kjært er

det mig nu at kunne meddele, at Hr. Professor Kall Rasmussen paa min gjentagne Opfordring har paataget sig, og alt nu i længere Tid forberedt, til et saadant Personalregister, der ogsaa under samme Alphabet vil komme til at omfatte Slesvig, at give critiske og oplysende Noter. Den nærmere Plan for dette Arbeide vil i sin Tid blive meddeelt.

Sluttelig har jeg saavel at bringe min Tak til de Mange, der have ydet mig deres velvillige og nidkjære Assistance til nærværende Arbeide, og navnlig til Dhrr. Embedsmænd i Haderslev Amt, der have gennemseet de dem tilsendte Correcturark og forsynet samme med Tilføininger og Berigtigelser, som at rette den indstændige Opfordring til Alle, der maatte ville understøtte dette Skrifts Formaal, at de ville tilstille mig saadanne Meddelelser og Berigtigelser, der dertil kunne egne sig. Disse ville af mig blive samlede og til sin Tid meddeelte i Supplementet.

Kjøbenhavn, den 2den November 1861.

J. P. Trap.

Ved at fremsende nærværende sidste Hefte af Slesvigs Beskrivelse har jeg først og fremmest at udtale min Tak til de Mange, der have ydet mig Assistance til dette Skrifts Udgivelse, det være sig enten ved at deeltage som Medarbejdere, eller ved at besvare skriftlige Spørgsmaal, eller ved at gennemsee tilstillede Correcturaftryk, eller ved at give Berigtigelse af eller Tilføininger til det alt Udgivne, eller ved gennem mundtlige Meddelelser Paa Stedet selv at yde Oplysninger.

Jeg beklager, ikke at kunne bringe hver Enkelt min Tak, thi om Tallet af dem, der ved dette Skrift have viist mig velvillig Hjælpsomhed, end ikke, som ved Kongerigets Beskrivelse, stiger op til det Tal af henved to Tusinde, som jeg med Rette i Indledningen nævnte for hiin Deel af Skriftet, saa strækker det sig dog for Slesvigs Vedkommende til næsten alle dets geistlige Embedsmænd, samtlige Overøvrigheder og Borgermestre og de allerfleste Underøvrigheder paa Landet med mange Andre. Specielt maatte det være mig tilstedet her at udtale min Anerkjendelse af den Imødekommen, der er viist mig fra det slesvigske Ministeriums Side og i Særdeleshed af Departementschef, Hr. Etatsraad Regenburg, der derhos paa mange Maader har ladet mig tilflyde Frugten af hans nøie Kjendskab til Landets Forhold. Det var ogsaa paa Ministeriets Indstilling at der i sin Tid blev allernaadigst tilstaaet mig en Sum til Optagelse af Grundtegninger af Kjøbstæderne og dissers Jorder. Desværre have Krigsforholdene bevirket at jeg ikke har kunnet give nogen Grundtegning af Burg, idet Optagelsen af denne var udsat til Foraaret; jeg har dog ikke troet derefter at burde opsætte Skriftets Afslutning *). Ligeledes var det paa Ministeriets Indstilling at der

*) Naar det paa Omslaget! til første Hefte af Bilagene er anført, at Major Lumholtz vilde tage Grundtegningen af Slesvig, da maa jeg nu bemærke, at Majoren ved andre Forretninger blev forhindret i at udføre dette Arbeide, som derefter overtoges og udførtes af Landmaaler, Lieutenant Engelhardt.

blev bevilget Hr. Capitain F. v. Schøller en Reiseunderstøttelse til i 2 Aar at samle Materiale til Skriftet, og jeg skal gribe Leiligheden til at fremhæve, at Capitain Schøller derefter har ordnet saavel dette som øvrigt foreliggende Materiale i et schematisk Arbeide, der udmærker sig ved stor Omsigt og Nøiagtighed og som, foruden at være en vigtig Kilde til nærværende Skrift, tillige har afgivet Dislocationstabeller for Armeen. Af mine Medarbeidere ved Kongeriget Danmarks Beskrivelse have Hr. Kammerraad Erichsen, Hr. Overlærer Königsfeldt, og Hr. Assessor Treschow ydet mig deres Assistance paa samme Maade som tidligere. Om Architecturmaler Kornerups og Adjunct Helms's Meddelelser til Bygningernes Historie og Beskrivelse har jeg alt havt Leilighed til at udtale mig i Anhanget til Skriftets almindelige Deel. Hr. Digeconducteur Brunn's nøie Kjendskab til Marskforholdene have ved Beskrivelsen af disse i riig Maade kommet mig tilgode, og specielt skyldes ham Beskrivelsen af Eidersteds Landsogne. Meddelelserne angaaende Kvægmarkederne i Husum har jeg modtaget af Hr. Kammerraad, Vandbygningsdirecteur Grove; til Øen Als's Beskrivelse har Hr. Pastor C. Knudsen, personel Capellan til Igen Menighed, aabnet mig sine omfangsrige Samlinger til denne Øes Historie; om Staden Flensborg har jeg modtaget omfattende Meddelelser af Hr. Kammerherre, Overpræsident Rosen og Hr. Kammerraad, fungerende Centralkasserer Hansen, om Staden Slesvig af Hr. Justitsraad, Borgermester Jørgensen, Hr. Capitain Vaupell og Hr. Conrector Dr. Manicus; om Danevirke har Hr. Professor Worsaae givet en, paa nøie Kjendskab til dette vort betydningsfuldeste historiske Mindesmærke grundet Fremstilling; af den almindelige Deel skyldes Capitlet om Forvaltningen Hr. Amtssecretair, Cand. jur. C. v. Stemann. Naar i dette sidstnævnte Afsnit visse Partier ere mere bearbejdede end andre, da er det til en Udjevning af den Ulighed, hvormed Materialet har foreligget ved Angivelsen af de administrative Forhold i de enkelte Amter. Sluttelig skal jeg endnu nævne blandt dem, jeg har havt Tilfredsstillelsen af at have kunnet ansee som Medarbeidere for mindre Dele af Skriftet Hr. Docent i Statsoeconomien Holst, Hr. Cand. politics Boisen og Hr. Lieutenant Zimmermann. Hr. Veiconducteur Thomsen har havt den Godhed at overlade mig til

Afbenyttelse endeel i Nordslesvig indsamlede Besvarelser paa schematiske Spørgsmaal angaaende Landbruget. Naar jeg, uagtet al denne Hjælp og Imødekommen, gennem 4 Aar af et, jeg tør sige det, virksomt Liv dog har anvendt den største Deel af min udenfor Embedsforretninger disponible Tid paa dette mig altid meget kjære Arbeide, saavel dets almindelige Ordning som dets Detailler, da ligger dette fornemmelig i det særegne Studium, som enhver enkelt Deel af Slesvig under dets idelige Forskjelligheder kræver. Man vil deri ogsaa see en Undskyldning for at jeg ikke har kunnet opfylde mit Løfte med Hensyn til Tiden for dets Tilendebringelse. Jeg skulde endogsaa have ønsket at drage denne noget længere ud, for at kunne give den almindelige Deel en yderligere Bearbejdelse. Begivenhedernes ustandselige Gang have desværre tilraadet en Afslutning, medens den truede med en Deling af det Land, der her er Gjenstand for Beskrivelsen.

Til denne Udsigt over de Kræfter, der have samvirket til at give en Beskrivelse af Slesvig, skal jeg endnu føie nogle Linier, for at omhandle det i Indledningen til 1ste Hefte nævnte personalhistoriske Bidrag, hvortil Professor Kall Rasmussen havde givet Udsigt. Det vil vistnok være bekjendt for Alle, der tage denne Bog i Haanden, at denne Mand, der besad en ualmindelig Kundskab i Danmarks Personalhistorie især fra Adelsvældens Tid, i forrige Aar bortkaldtes ved en altfor tidlig Død. Han havde imidlertid paabegyndt det Arbeide, som var aftalt imellem os: Personalregistret til Kongerigets Beskrivelse var færdig om end ikke aldeles ordnet, og flere tætskrevne Ark indeholdt en Mængde personalhistoriske Notitser uddragne af Geheimearchivets Samlinger. Jeg kan ikke opfatte min Stilling til dette Efterladenskab anderledes, end at der paaligger mig en Pligt til enten at supplere det og derefter udgive det, eller at afgive det til Geheimearchivet til Afbenyttelse for fremtidige Bearbejdere af Personalhistorien. Jeg skulde dog foretrække det første Alternativ, saameget mere som det vilde være ønskeligt om de mange spredte Personalefterretninger, navnlig om historiske Slægter og Personer, der ere meddeelte i den specielle Deel af Danmarks Beskrivelse, kunde gives nogen større Overskuelighed, hvilket navnlig vilde opnaaes ved at

samle Efterretningerne om hver Slægt for sig under Eet. Naar den personhistoriske Liste derhos udvidedes til alle i Danmark fødte betydningsfulde Personligheder, hvilket kunde finde en Tilknytning til Topographien ved at henvise til deres Fødesteder, kunde ogsaa Skriftet erholde en midlertidig Brugbarhed som personhistorisk Haandbog, indtil en Historiker, saaledes som paatænkt af den dansk-historiske Forening for Danmarks og Norges Vedkommende og af Professor P. A. Munch for sidstnævnte Lands, vilde paatage sig det omfattende Arbeide at udgive et dansk historisk-biographisk Lexicon *). Ved hver Slægt eller enkelt Person, der blev at anføre paa det personhistoriske Register, vilde altsaa foruden Betegnelse af de Steder, hvor de ommeldes i Beskrivelsen tillige anføres de af Kall Rasmussen meddeelte Henviisninger til Geheime Archivet. Der vilde derhos blive givet korte historiske Oversigter for de enkelte Slægter og Personer, med Citater af de Skrifter, hvor nærmere Oplysning findes gennem Stamtavler eller Biographier.

Skulde denne skæbnesvangre Tid lægge nye Hindringer iveien for Udførelsen heraf, vil jeg i hvert Fald opfylde mit Løfte om at afgive Professor Kall Rasmussens Arbeide til Geheime Archivet.

Kjøbenhavn, den 30te Juni 1864.

I. P. Trap.

*) See "Prøver af et norsk historisk-biographisk Lexicon" af Prof. P. U. Munch i Molbechs historisk-biographiske Samlinger.

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap. Kjøbenhavn.

I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlinske Bogtrykkeri ved L. N. Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd.

Bind 1, indledende ord.